

סימן א

טיסה רצופה מערב שבת עד מוצאי שבת

פרק א: הפלגה בספינה בשבת

פרק ב: טיסה במטוס בשבת

פרק ג: טיסה בחללית בשבת

בשבתות החורף הקצרות קיימת אפשרות לעלות לטיסה של חברת תעופה נכרית בסמוך לכניסת השבת בלוס אנג'לס, והטיסה תנחת בישראל מיד עם צאת השבת. הדבר יתכן עקב הבדל של עשר שעות בין ישראל ללוס אנג'לס והטיסה האורכת כחמש עשרה שעות. לכן, כאשר הטיסה יוצאת בשעה ארבע אחר הצהריים מלוס אנג'לס, השעה היתה שתים אחר חצות בישראל. והמטוס ינחת בישראל סמוך לשעה חמש בערב לפי השעון המקומי.

כמו כן יש טיסה קבועה היוצאת מטוקיו ביפן, לניו יורק בארה"ב, היוצאת מטוקיו ביום שישי בשעה שתים עשרה בצהריים. תוך כדי הטיסה עובר המטוס את "קו התאריך" ממערב למזרח, ופירושו של דבר שיש להחזיר את השעון עשרים וארבע שעות ליום הקודם. בשל כך הטיסה מגיעה לניו יורק ביום שישי בשעה אחת עשרה בבוקר לפי השעון המקומי. עד שמגיע המטוס ל"קו התאריך", הוא טס מעל מקומות שבהם כבר נכנסה השבת לפי הזמן המקומי.

חשוב להדגיש, כי בשתי טיסות אלו, הנחיתה וההמראה אינם בשבת. וכאשר הטיסה מתבצעת על ידי חברת תעופה נכרית, הטייסים ואנשי הצוות וכן רוב הנוסעים אינם יהודים, אין כל איסור בהטסת המטוס, והשאלה היא האם מותר לטוס בטיסות אלו, או שיש איסור בעצם השהיה במטוס הטס בשבת.

לבירור הדברים נדון תחילה בסוגיית הגמרא ושיטות הראשונים בדין המפליג בספינה לפני השבת ושוהה בה בשבת, והמסתעף מכך לנדון שיש במטוס הטס בשבת.

פרק א: הפלגה בספינה בשבת

- א -

במסכת שבת (יט, א) תנו רבנן: "אין מפליגים בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת. במה דברים אמורים, לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה שפיר דמי. ומצור לצידן, אפילו בערב שבת מותר". ומבואר שיש איסור להפליג בספינה לפני השבת, אם יצטרך לשהות בספינה בשבת. אך איסור זה הוא אם הפליג בשלושת הימים הסמוכים לשבת, דהיינו מיום רביעי ואילך. וקודם לכן, בימי ראשון שני או שלישי, מותר לצאת להפלגה. "ומצור לצידן, אפילו בערב שבת מותר", כי בהפלגה למקום סמוך, יש לשער שיגיע

למקום חפצו בטרם כניסת השבת.

בדברי רבותינו הראשונים מצאנו תשעה דרכים בביאור טעם האיסור להפליג בספינה ג' ימים קודם השבת.

[א] איסור תחומין. רבינו חננאל בפירושו לסוגיא כתב, שהאיסור להפליג בספינה ג' ימים קודם שבת, נובע מכך שאם ישהה בספינה בשבת יעבור על איסור "תחומין", וז"ל: "יש מי שאומרים בזמן שגוששת [מגששת בקרקע, שאין המים עמוקים] ואין במים עשרה טפחים, ומשום גזירת תחומין נגעו בה, אבל למעלה מעשרה טפחים לא גזרו, ומשום הכי נהגו להפליג בים הגדול".

לביאור דבריו נרחיב את היריעה מהו "איסור תחומין", והאם איסור זה הוא מהתורה או מדרבנן.

הרמב"ם כתב בהלכות שבת (פרק כז הלכה א) "היוצא חוץ לתחום המדינה בשבת לוקה, שנאמר (שמות טז, כט) אל יצא איש ממקומו ביום השביעי, מקום זה הוא תחום העיר". ומבואר בדבריו, כי יש איסור מהתורה לצאת מחוץ לתחום העיר בשבת.

אולם התוספות בעירובין (יז, ב ד"ה לאו), הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א (שם), סברו שאיסור תחומין הוא רק תקנה מדרבנן, כדברי הרא"ש (עירובין פרק א סימן כד) "ומיהו גמרא דידן סבר לרבנן ליכא שום תחום שבת דאורייתא, ואפילו י"ב מיל" [מיל - 960 מטר ע"פ שיטת הגר"ח נאה; 1.152 ק"מ ע"פ שיטת החזון איש. י"ב מיל - כ-12 ק"מ].

ואמנם גם לשיטת הרמב"ם שאיסור "תחומין" מהתורה, שיעור ה"תחום" שאסור ללכת בשבת מהתורה הוא י"ב מיל, ותיקנו חכמים שיש איסור כבר בהליכה יותר ממיל אחד, דהיינו אלפיים אמה, וכפי שכתב המשנה ברורה (סימן שצז ס"ק א) ש"כל אדם יש לו אלפים אמה לכל רוח, והוא תקנת חכמים, דמן התורה מותר להלך עד י"ב מיל כשיעור מחנה ישראל במדבר שהחזיקה י"ב מיל. וביותר מזה אסור, וכדכתיב אל יצא איש ממקומו, והאי ממקומו קאי על המחנה. והרבה פוסקים חולקים ואומרים דגם חוץ לי"ב מיל אינו אסור מהתורה, והאי אל יצא אינו אלא אזהרה לענין הוצאת כלים מרשות לרשות".

- ב -

והנה בגמרא בעירובין (מג, א) "בעי רב חנניא, יש תחומין למעלה מעשרה [טפחים], או אין תחומין למעלה מעשרה". דהיינו האם האיסור ללכת אלפיים אמה מחוץ לתחום העיר נאמר רק בהליכה על הקרקע, או גם כאשר האדם מגביה את עצמו ו"הולך" כשהוא נמצא בגובה יותר מעשרה טפחים מעל פני הקרקע, כדברי הגמרא "כי תיבעי לך דקאזיל בקפיצה, לישנא אחרינא בספינה". ופירש רש"י: "בקפיצה, בשם, מי הוי הילוך או לא, סתם ספינה למעלה מעשרה מהלכת ואינה נחה, ודמי לקפיצה באויר, ואפילו הכי אסור". כלומר, אדם שיצא אלפיים אמה מחוץ למקומו על ידי "קפיצה" כתוצאה מאמירת ה"שם המפורש", או שנסע בספינה השטה בגובה של יותר מעשרה טפחים מעל גבי הקרקע - האם עובר על

איסור "תחומין", או לא.

טעם הספק מבואר בדברי המשנה ברורה (סי' תד סע' א) "דכל למעלה מעשרה אינו מקום הילוך, דעיקר מקום הילוך על הארץ היא, או עכ"פ בתוך עשרה דחשיב נמי כהילוך על הארץ, ונתספקו חז"ל אם שייך בזה איסור תחומין".

ספק זה לא נפשט בסוגיית הגמרא, ולהלכה כתב מרן המחבר בשו"ע (או"ח סימן תד סע' א) "המהלך חוץ לתחום למעלה מעשרה טפחים, הרי זה ספק אם יש תחומין למעלה מעשרה או לאו, ומה שיהיה בדרבנן, יהיה ספיקו להקל. והואיל ואין בימים ובנהרות איסור תחומין דאורייתא לדברי הכל, לפי שאינם דומים לדגלי מדבר, מי שבא בספינה בשבת והגיע לנמל, אם משנכנס השבת עד שהגיע לנמל לעולם היתה [הספינה] למעלה מעשרה [טפחים] מקרקע הים או הנהר, יורד ואינו נמנע, ויש לו אלפים אמה ממקום שפגע בו למטה מעשרה".

והרמ"א כתב: "מיהו אם היה הולך בדרך זה או על ידי קפיצת שם מתוך י"ב מיל חוץ לי"ב מיל, אזלינן לחומרא למאן דאמר תחומין י"ב מיל הוי דאורייתא". והוסיף הרמ"א: "ואם הוא ספק אם הוא למעלה מעשרה או לא, אזלינן לקולא". וכתב המשנה ברורה (ס"ק ה) בביאור דברי המחבר "ומה שיהיה בדרבנן יהיה ספקו להקל", וז"ל: "כגון חוץ לתחום דאלפים אמה עד י"ב מיל, שהוא לכולי עלמא מדרבנן". ועוד כתב המשנה ברורה (ס"ק ז) "לפוסקים דנקטי להלכה כהירושלמי דחוץ לי"ב מיל הוי דאורייתא, וילפינן זאת מקרא דאל יצא איש ממקומו ביום השביעי, ומקום זה הוא חוץ לשנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל [יש לאסור "תחומין" גם למעלה מעשרה טפחים, כדין ספק דאורייתא לחומרא]. ומדברי המחבר שכתב ומה שיהיה בדרבנן ספקו להקל, משמע שמצדד כן להלכה להחמיר ביבשה בחוץ לי"ב מיל אפילו בלמעלה מעשרה שהוא ספק דאורייתא. ובביאור הגר"א נוטה דעתו להפוסקים דלעולם הוא דרבנן".

היוצא מן הדברים:

ביבשה חוץ לי"ב מיל, לדעת המחבר, יש להחמיר באיסור תחומין למעלה מעשרה, כדין ספק דאורייתא לחומרא, אך בביאור הגר"א נוטה להקל.

ביבשה חוץ לאלפיים אמה, שהוא לכולי עלמא איסור דרבנן, יש להקל ולומר שאין איסור תחומין למעלה מעשרה.

בימים ובנהרות, שלכולי עלמא אין איסור תחומין מהתורה, לפי שאינם דומים לדגלי מדבר, אין להחמיר כלל למעלה מעשרה טפחים.

עתה ברורה שיטת רבנו חננאל, המפרש את האיסור להפליג שלושה ימים לפני שבת "בזמן שגוששת ואין

במים עשרה טפחים, ומשום גזירת תחומין נגעו בה. אבל למעלה מעשרה טפחים לא גזרו". רצונו לומר, האיסור להפליג נובע מכך שבהפלגה יוצאים מחוץ לתחום שבת. ולכן, איסור זה חל רק "למטה מעשרה טפחים", שבו יש איסור "תחומין" לכולי עלמא, וכגון שהספינה מגששת בקרקע בעת שהמים אינם עמוקים. אזי אם בכל משך זמן ההפלגה, גובה תחתית הספינה נמצא למעלה מגובה של עשרה טפחים מקרקעית הים, אכן אין איסור "תחומין", כי ספק דרבנן לקולא. וכפי שמסיים רבנו חננאל "ומשום הכי נהגו להפליג בים הגדול", הואיל ובדרך כלל בהפלגה בספינה בים הגדול, הספינה נמצאת יותר מעשרה טפחים מעל פני קרקעית הים.

אמנם הקושי בפירוש זה הוא, שצריך להעמיד את דברי הגמרא "אין מפליגים בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת" רק בהפלגה במים רדודים, שהספינה אינה נמצאת יותר מעשרה טפחים מעל קרקעית הים, וקשה לומר כן, וכפי שכתב הרי"ף (שבת דף ז' ע"ב בדפי הרי"ף) על פירושו של רבנו חננאל: "והאי טעמא פריכא היא, דאי מהאי טעמא הוא דאין מפליגין, הוה ליה למיתנא אין מפליגין בספינה קטנה, אמאי תני ספינה סתם, דמשמע בין קטנה בין גדולה". לפי רבנו חננאל, היה לגמרא לפרש שהאיסור להפליג בספינה נאמר רק בספינה קטנה, שמן הסתם תחתיתה אינה נמצאת בגובה של יותר מעשרה טפחים מעל קרקעית הים, ואילו בברייתא נאמר בסתם "אין מפליגים בספינה", ומשמע שהאיסור הוא גם בספינה גדולה הנמצאת יותר מעשרה טפחים מעל קרקעית הים.

ועוד הקשה הרי"ף, מדוע לפי רבנו חננאל מותר להפליג בספינה בתחילת השבוע, כדבריו: "מאי איריא שלוש ימים, אפילו טפי נמי". אכן, בתירוץ קושיא זו כתב המשנה ברורה (הקדמה לסימן רמח) כי לפי שיטת רבנו חננאל "מה שחילק הברייטא לדידהו בין תוך ג' ימים [קודם שבת, שאסור להפליג] לקודם ג' ימים [שמותר להפליג], הוא משום דג' ימים קודם שבת מקרי קמי שבתא, וחל עליו להיזהר שלא יבוא לידי חילול שבת. אבל קודם ג' ימים דהם מקרי בתר שבת העבר, עדיין לא חל עליו אזהרת שבת הבאה, ושרי להפליג בהם. ואז אף אם יצטרך אחר כך לבוא לידי חילול שבת משום פקוח נפש שרי". כלומר, רק שלושה ימים קודם השבת חלה "אזהרת השבת הבאה", ויש חיוב להיזהר לא לעשות מעשים שעלולים לגרום לחילול שבת. אבל קודם לכן, עדיין לא חלה עליו "אזהרת השבת הבאה", ולכן רשאי להפליג בספינה [ואם ימצא בה בהגיע השבת, רשאי להמשיך בהפלגה מחמת פיקוח נפש].

קושיא נוספת הקשה הרי"ף על שיטת רבנו חננאל שאם החשש הוא בגלל איסור "תחומין" מדאורייתא, מדוע לדבר מצוה התירו להפליג, אפילו בערב שבת היה צריך לאסור כי יש כאן איסור מהתורה, וצ"ע.

[ב] מראית עין. האור זרוע (ח"ב, הלכות ערב שבת סימן ג) כתב: "ונראה בעיני לפירש רבינו חננאל סבר דתחומין דרבנן אפילו למהלך ברגליו, והכא שהוא יושב וספינה היא דקאזלא משום דמיא הוא דקא ממטו לה, אפילו איסורא דרבנן ליכא, אלא משום מראית העין".

לדעת האור זרוע, לפי רבינו חננאל איסור ההפלגה בספינה אינו בשל איסור "תחומין", כי בתוך הספינה יש איסור "תחומין" רק כאשר אדם הולך ממקום למקום, ולא בעת היותו בספינה כאשר האדם עומד

במקומו ואינו עושה כל פעולה, אלא "המים" מביאים אותו ממקום למקום. וכל האיסור הוא רק משום "מראית עין", שהוא "נראה" כעובר על איסור "תחומין".

ולפי זה מבאר האור זרוע מדוע האיסור להפליג בספינה הוא רק שלושה ימים קודם השבת: "הלכך יום ויומיים קודם השבת אסור משום מראית העין, דמיחזי שרוצה ללכת לדרך בשבת. אבל שלשה ימים קודם השבת, שרי. דלא אושא מילתא כולי האי [לא כל כך ניכר שכוונתו להפליג בשבת], והרואה שהוא מפריש [מפליג] כסבור שבתוך ג' ימים יגיע למקום תחנתו".

ומסיים האור זרוע: "והני מילי לדבר הרשות, דאסור. אבל לדבר מצוה שרי אפילו בערב שבת, דבמקום מצוה לא גזור".

[ג] ביטול עונג שבת. הרי"ף סבור שיש איסור להפליג בספינה שלושה ימים קודם השבת כי על ידי ההפלגה הוא גורם לביטול מצות עונג שבת: "דכל שלשה ימים הוא ליה שינוי וסת משום נענוע הספינה, כדכתיב בהו (ב"יורדי הים פאגיות"; תהלים קז, כז) יחוגו וינעו פשכור". ובמשנה ברורה (הקדמה לסימן רמח) הוסיף: "גם מחמת סרחון העולה מן הימים המלוחים ואין רוחו חוזרת לבוא עד אחר ג' ימים שהורגל בזה".

ההפלגה בספינה גורמת לאדם שלא לחוש בטוב בשלושת הימים הראשונים של ההפלגה, עד שגופו מתרגל לטלטול הספינה בגלי הים. ולכן אסרו חכמים להפליג בשלושת הימים קודם השבת, כדי לא לגרום לביטול מצות עונג השבת.

לפי הרי"ף מוסבר היטב מדוע אין איסור להפליג בתחילת השבוע, שהרי לאחר שלושה ימים מתחילת ההפלגה, מתרגל הגוף להפלגה בים, ויכול לקיים מצות עונג שבת.

ובביאור ההיתר להפליג "לדבר מצוה" אפילו בערב שבת, כתב הרי"ף: "והיינו טעמא דלדבר מצוה שרי משום דפטירי ממצות עונג, דאמר מר (סוכה כה, א) העוסק במצוה פטור מן המצוה. ותנן נמי (שם) שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה". היות והאיסור להפליג קודם השבת נובע מחשש ביטול קיום מצוה [עונג שבת], וכאשר הוא נמצא בדרכו לקיום מצוה [אחרת], חל עליו הכלל "העוסק במצוה פטור מן המצוה".

[ד] גזירה שמא יעשה חבית של שייטים. בסוגיית הגמרא במסכת שבת (יט, א) כתבו התוספות (ד"ה אין) "אין מפליגין בספינה. אפילו תוך התחום אסור משום שט, כדמוכח בפרק תולין". וכוונתם מבוארת בדבריהם במסכת עירובין (מג, א ד"ה הלכה) וז"ל: "וטעם שאסור ליכנס בספינה אומר ריצב"א, משום דדמי לשט בנהר, ואסור גזירה שמא יעשה חבית של שייטים". ובשו"ת התשב"ץ (ח"ד סימן יא) כתב "שהטעם הוא גזירה שמא יעשה חבית של שייטים, וזו היא דעת רבינו האי גאון ז"ל שכתב הרמב"ן ז"ל שכן ראה בתשובתו, וכן דעת רבני הצרפתים ז"ל כמו שנזכר בתוספות".

ולפי טעם זה כתב המשנה ברורה (הקדמה לסימן רמח) "וקודם שלושה ימים שרי, דעל ידי שהוצרך

להפליג זמן הרבה קודם השבת, אית ליה היכרא ולא יבוא לעשות חבית של שייטים".

ובביאור ההיתר להפליג "לדבר מצוה" אפילו בערב שבת, צריך לומר שמכיון שהאיסור הוא גזירת חכמים, לא גזרו רבנן במקום מצוה.

[ה] גזירה שמא ינהג בספינה. התוספות בעירובין (שם) ביארו טעם נוסף מדוע אסור להפליג שלושה ימים קודם השבת: "שמא ינהיג הספינה, והוי כמוליכה ד' אמות בכרמלית".

אמנם הנוסע בספינה אינו עובר על איסור בעצם הנסיעה, אך ה"מנהיג" את הספינה, עובר על איסור, מכיון שהים נחשב כ"כרמלית" [כל מקום שאינו רשות הרבים, וגם אינו מוגדר כרשות היחיד, נחשב "כרמלית"], כפי שנפסק בשו"ע (או"ח סי' שמה סע' יד). ולכן גזרו חכמים לא לנסוע בספינה שלושה ימים קודם השבת, שמא ינהיג את הספינה.

וגם לפי שיטה זו יש לומר שאין איסור קודם שלושה ימים [בימי ראשון, שני ושלישי], מכיון שיש "היכר", ולא יבוא לסייע למנהיג הספינה ולעבור על איסור. וכמו כן, אין איסור להפליג "לדבר מצוה" אפילו בערב שבת, מכיון שרבנן לא גזרו במקום מצוה.

[ו] עובדין דחול. בדומה לדברי התוספות בעירובין, כתב הרשב"א (שבת יט, א) וז"ל: "אסור לעבור במעבורת שמא יסייע, וקא עביד עובדין דחול".

לפי הרשב"א, האיסור להפליג נובע מהחשש שהנוסע יסייע ל"מנהיג" הספינה, ויעבור בזה על איסור "עובדין דחול" [יש מעשים שאסרו חכמים לעשות בשבת משום שיש בהם מעשה חול, כגון ללקט פירות שנתפזרו בחצר].

וכמו כן, לפי דבריו מסתבר גם כן שאין איסור קודם שלושה ימים, כי יש "היכר" שלא יבוא לעבור על איסור. ואין איסור להפליג "לדבר מצוה" אפילו בערב שבת, כי איסור דרבנן משום "עובדין דחול" לא נאמר במקום מצוה.

[ז] אסור להיכנס למקום סכנה קודם השבת. לדעת בעל המאור (שבת דף ז' ע"ב בדפי הרי"ף) בהפלגה בספינה עלול להיווצר מצב של סכנה ו"פיקוח נפש", ואסרו חכמים להיכנס למקום סכנה קודם השבת, כדי שלא יבוא לידי חילול שבת מחמת פיקוח נפש, כדבריו: "ולי נראה טעם אחר בין בזו [איסור הפלגה בספינה שלושה ימים קודם שבת], בין במה שאמרו אין צריך על עיירות של גוים. דכולהו מקום סכנה הוא, וכל שלשה ימים קודם לשבת קמי שבתא מיקרי, ונראה כמתנה לדחות את השבת, מפני שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש, והוא הדין להפריש במדברות ובכל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל בו את השבת".

וכתב המשנה ברורה (הקדמה לסימן רמח) "ואותן הפוסקין דסבירא להו דהטעם הוא משום מלאכה או משום תחומין, מה שחילק הברייתא לדידהו בין תוך ג' ימים [קודם שבת, שאסור להפליג] לקודם ג' ימים

[שמותר להפליג], הוא משום דג' ימים קודם שבת מקרי קמי שבתא, וחל עליו להיזהר שלא יבוא לידי חילול שבת. אבל קודם ג' ימים דהם מקרי בתר שבת העבר, עדיין לא חל עליו אזהרת שבת הבאה, ושרי להפליג בהם. ואז אף אם יצטרך אחר כך לבוא לידי חילול שבת משום פקוח נפש שרי". ונתבאר לעיל, שרק שלושה ימים קודם השבת חלה "אזהרת השבת הבאה", ויש חיוב להימנע מלעשות מעשים שעלולים לגרום לחילול שבת, ולא קודם לכן.

וגם לפי שיטה זו, צריך לומר בביאור ההיתר להפליג "לדבר מצוה" אפילו בערב שבת, שהאיסור הוא גזירת חכמים, והם לא גזרו במקום מצוה.

[ח] חשש שמא יעשו נכרים מלאכה עבורו. הר"ן במסכת שבת (דף ז' ע"ב בדפי הרי"ף) הביא את דברי הרמב"ן (עירובין מג, א) שכתב: "דכשאסרו להפליג בספינה תוך ג' ימים, לא אמרו אלא בישראל שוכר כל הספינה, שכל המלאכה הנעשית בה [כגון, קשירת קלעי המפרשים בספינה, ושאר חילולי שבת, כמבואר במשנה ברורה בהקדמה לסימן רמח] אינה נעשית אלא בשבילו. אבל בספינה שרובה נכרים, וישראלים מועטים נכנסים בה, כיון דרובה נכרים, על שם הנכרים היא נעשית. וכדאמרינן בפרק כל כתבי (שבת קכב, א) במסיבה שרובה נכרים והדליק נכרי את הנר שמותר לישראלים שבה להשתמש לאורה".

ומבואר שטעם האיסור להפליג בספינה שלושה ימים קודם שבת הוא בגלל האיסור ליהנות ממלאכה שנכרי עושה עבור ישראל. ובשל כך, איסור זה נאמר רק כאשר הישראל שכר ספינה גויים שינהיגו את הספינה עבורו. ואמנם אם הפליג בספינה שרובה נכרים, אכן אין איסור ליהנות ממעשי הנכרים, כי המלאכות האסורות נעשות עבור הנוסעים הנכרים.

ולפי זה נמצא שאין איסור להפליג בתחילת השבוע, כדברי המשנה ברורה (בהקדמה לסימן רמח) שרק שלושה ימים קודם השבת חלה "אזהרת השבת הבאה", ואז יש חיוב להיזהר לא לעשות מעשים שעלולים לגרום לחילול שבת, אבל קודם לכן אין כל איסור.

ולפי שיטה זו, גם כן יש לומר שרשאי להפליג "לדבר מצוה" אפילו בערב שבת, כי האיסור נובע מגזירת חכמים, והם לא גזרו במקום מצוה.

[ט] מדין שביתת כלים [אליבא דבית שמאי]. התוספות בעירובין (מג, א ד"ה הלכה) כתבו: "פסק רשב"ם דמותר ליכנס בספינה מבעוד יום בערב שבת, אפילו שהספינה הולכת חוץ לתחום בשבת, דספינה ממילא אזלא, ואיהו לא מידי עביד. ובלבד שלא יצא חוץ לספינה, והספינה כולה כארבע אמות. והא דתניא סוף פרק קמא דשבת אין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים אתיא כבית שמאי, דלא שרו לעשות מלאכה בערב שבת אלא בכדי שיעשו מבעוד יום. אבל לבית הלל דשרו עם השמש אע"פ שהמלאכה נעשית בשבת, שרי ליכנס".

במשנה במסכת שבת (פ"א מ"ה) נחלקו בית שמאי ובית הלל בדין "שביתת כלים". לדעת בית שמאי, אדם

מוזהר שכליו ישבתו ממלאכה בשבת, כשם שהוא מוזהר על שביתת בהמתו. ולכן אסור להתחיל במלאכה בערב שבת [לשרות סממנים שעושים מהם צבע] אלא אם כן יש שהות שתיגמר המלאכה קודם השבת. אולם לדעת בית הלל, אדם אינו מוזהר על שביתת כליו בשבת.

לפי הרשב"ם, האיסור בהפלגה בספינה נובע מדין "שביתת כלים", שכן "הספינה ממילא אזלא, ואיהו לא מידי עביד". הנוסע בספינה לא עושה כל פעולת איסור, ולכן בית שמאי פוסקים שאין מפליגים בספינה שלושה ימים קודם השבת. אבל להלכה, מכיון שפוסקים כבית הלל, שהאדם אינו מצווה על שביתת כלים בשבת, אין כל איסור להיכנס לספינה מבעוד יום, ואפילו בערב שבת.

- ד -

השו"ע (או"ח סימן רמח סע' א) פסק: "מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת, אם הולך לדבר מצוה. ופוסק עמו שישבות, ואם אחר כך לא ישבות אין בכך כלום. אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים קודם השבת". והוסיף הרמ"א: "אבל קודם שלושה ימים שרי".

ובהמשך פסק השו"ע: "ואם הוא דרך מועט כמו מצור לצידון שאין ביניהם כי אם מהלך יום אחד, מותר להפליג בערב שבת בבקר, מפני שאפשר שיגיע שם קודם השבת. ומקום שנהגו שלא להפליג בערב שבת כלל, אפילו דרך מועט, אין מפליגין".

ובטעם האיסור להפליג שלושה ימים קודם השבת, משמע מדברי השו"ע שנקט כדברי הרי"ף שהאיסור הוא משום ביטול עונג שבת, כדבריו (שם סע' ב) "הא דאין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים קודם השבת, הטעם משום עונג שבת, שכל שלושה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול. ודווקא למפליגים בימים המלוחים אבל בנהרות אין שום צער למפליגים בהם ולפיכך מותר להפליג בהם אפילו בערב שבת".

אמנם בהמשך דבריו כתב השו"ע: "והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעומקם עשרה טפחים, אבל במקום שידוע לנו שמקרקע הספינה לקרקע הנהר פחות מעשרה טפחים אסור (לצאת חוץ לתחום) משום איסור תחומין". ומבואר בדעת השו"ע, שגם אם אין בהפלגה ביטול עונג שבת, אין להתיר להפליג בספינה שלושה ימים קודם השבת, במקום שיש איסור תחומין [והיינו בספינה שיש פחות מעשרה טפחים מקרקעיתה לקרקעית הנהר].

ובגדר "דבר מצוה" שבגינו הותר להפליג אפילו בערב שבת, כתב הרמ"א (שם סע' ד) "יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חברו, חשוב הכל דבר מצוה, ואינו חשוב דבר הרשות רק כשהולך לטייל. ועל כן נהגו במקצת מקומות להקל בענין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך ג' ימים כי חושבים הכל לדבר מצוה, ואין למחות בידן הואיל ויש להם על מי שיסמכו". וכתב המשנה ברורה (ס"ק לו) על סיום דברי הרמ"א: "אבל במקום שלא נהגו להקל אין כדאי לכתחילה להקל, דכמה פוסקים

סוברים דבעינן מצוה גמורה".

ע

סיכום הדברים:

[א] שלושה ימים קודם השבת, אין להפליג בספינה, כי יש בהפלגה ביטול עונג שבת, מחמת צער טלטול הים וסרחון הימים המלוחים.

[ב] גם במקום שאין ביטול עונג שבת, יש לאסור את ההפלגה כאשר יוצאים מחוץ לתחום שבת. והיינו כאשר הספינה מפליגה "למטה מעשרה טפחים", כי יש בכך איסור "תחומין". אבל אם קרקעית הספינה גבוהה יותר מעשרה טפחים מקרקעית הנהר, אין לאסור את ההפלגה, שהרי "איסור תחומין למעלה מעשרה טפחים" הוא ספק דרבנן, ויש לפסוק לקולא [ובפרט על פי המבואר לעיל, שבימים ובנהרות, לכולי עלמא אין איסור תחומין מהתורה, לפי שאינם דומים לדגלי מדבר, ולכן אין להחמיר למעלה מעשרה טפחים].

[ג] לדבר מצוה מותר להפליג אפילו בערב שבת. וההגדרה של "דבר מצוה" היא כאשר "אדם הולך לסחורה או לראות פני חברו". ומוסיף המשנה ברורה (ס"ק לד) כי הפלגה לצרכי "סחורה" פירושה "אפילו יש לו מזונות והולך לסחורה להרווחה".

[ד] הפלגה למרחק קצר [כגון מצור לצידון] מותרת אפילו בערב שבת, כי בהפלגה למקום סמוך, יש לשער שיגיע למקום חפצו בטרם כניסת השבת, וחז"ל לא גזרו על כך.

ע ע ע

פרק ב: טיסה במטוס בשבת

לאחר בירור שיטות הראשונים בדין המפליג בספינה לפני השבת ושוהה בה בשבת, נבוא לנדון האם יש איסור שהיה במטוס הטס בשבת. וכגון בטיסה היוצאת בערב שבת ונוחתת במוצאי שבת, ותוך כדי הטיסה חולף המטוס מעל מקום שבאותו הזמן שבת.

שורש השאלה הוא, האם שמירת השבת תלויה ב'גברא', דהיינו שכל אדם מונה ששה ימים ולאחר מכן שומר את היום השביעי. ולפי זה, מכיון שאצל הגברא לא הגיע עדיין היום השביעי, מעולם לא התחייב בשביתת השבת.

מצד שני, יתכן ושמירת השבת תלויה ב'מקום', והיינו שאם נמצא במקום שבו שבת, עליו לשמור שם את השבת.

רבי מנחם מנדל כשר (חומש תורה לשמה, בראשית אות תל) דן בשאלה "האם חיוב שמירת שבת תלוי רק אקרקפתא דגברא, והיינו דבכל מקום שהוא, מונה ששה ימים ומשמר את השבת. או דמלבד החיוב גברא, תלוי עוד הדבר במצב הזמן של זריחת השמש ושקיעתה". ודנו הפוסקים האם חיוב השבת והמועדים תלוי ב'גברא', דהיינו שכל אדם מונה ששה ימים ולאחר מכן שומר את היום השביעי. נפקא מינא, לנוסע מיד בצאת השבת או החג ממזרח למערב העולם [כגון מארץ ישראל לאירופה או מאירופה לארה"ב], ומגיע למקום שעדיין לא יצאה שבת - מכיון שחובת היום מוטלת על ה'גברא', וחובה זו כבר התקיימה על ידו, אינו מחוייב בה בשנית.

ברם, אם החיוב אינו תלוי בבני אדם אלא בזמני היום השביעי במקום מסויים, אזי גם אם לפי חשבוננו של ה'גברא' כבר הסתיימו השבת או המועד - כאשר הוא יגיע למקום שבו עדיין לא שקעה השמש של יום השביעי, הוא ודאי יהיה מחוייב בשמירת השבת או המועד כאנשי המקום.

הספורנו פירש את הפסוק (ויקרא כג, ג) "שבת היא לה'", וז"ל: "הוא היוצר אור ובורא חושך קובע אותם בכל מושבותיכם, אע"פ שתשתנה תחילת היום והלילה כפי השתנות האורך בגלילות מתחלפות, ועם זה היתה השבת הראשונה משוערת כפי איזה אורך מיוחד בהכרח, מכל מקום תהיה תחילת השבת וסופה בכל אחד מהגלילות ליושביו כפי התחלת היום והלילה בגליל ההוא". ומתבאר בדבריו כי החיוב לשמור על קדושת השבת אינו תלוי ב'גברא', המצווה לשבות במקום אליו הגיע לפי חשבון הימים שלו, אלא נקבעת בכל מקום ומקום לפי זמן המקום. וכן נקטו הפוסקים [שהבאנו בשיעור הנ"ל] הלכה למעשה, שיש להחמיר ולחייב את שמירת השבת לפי זמני המקום שבו שוהים.

נמצא לפי זה, כי הטס ממקום למקום, ותוך כדי הטיסה חולף מעל מקום שבאותו הזמן שבת, עליו לשמור את השבת לפי הזמנים שמתחתיו. ובנדון דידן, היוצא מלוס אנג'לס בטיסה של חברת תעופה נכרית בסמוך לכניסת השבת בלוס אנג'לס, והטיסה נוחתת בישראל לאחר יציאת השבת. וכן היוצא בטיסה מטוקיו ביום שישי בשעה שתים עשרה בצהריים, ובגלל הפרשי השעות כתוצאה מחציית "קו התאריך" ממערב למזרח, הגיע לניו יורק ביום שישי בשעה אחת עשרה בבוקר לפי השעון המקומי - מחוייב בשביתת השבת בכל אותו הזמן שהטיסה היתה מעל מקום שבו היתה שבת.

ומעתה נותר לברר האם יש איסור בעצם השהיה במטוס הטס בשבת [באופן שהטיסה מתבצעת על ידי חברת תעופה נכרית, הטייסים ואנשי הצוות וכן רוב הנוסעים אינם יהודים, והנוסע אינו עובר על איסור בהטסת המטוס].

ונבחן את הענין על פי שיטות הראשונים בדיון המפליג בספינה לפני השבת ושוהה בה בשבת.

[א] איסור תחומין. כאמור לעיל [פרק א], השו"ע חשש לדעת רבינו חננאל, שיש לאסור להפליג בספינה

ג' ימים קודם שבת, אם כתוצאה מההפלגה יעבור על איסור "תחומין" דאורייתא. ונתבאר שם, שהיוצא למעלה מעשרה טפחים במקום שאיסור ה"תחומין" מדאורייתא [יוצא מחוץ ל"ב מיל לדעת הרמב"ם], יש להחמיר כדין ספק דאורייתא לחומרא. ואילו במקום שאיסור ה"תחומין" מדרבנן [יוצא מחוץ ל"ב מיל לדעת התוספות, הרא"ש הרמב"ן הרשב"א והריטב"א; או יוצא רק מחוץ לאלפיים אמה], יש להקל, כדין ספק דרבנן לקולא.

ולאור זאת נראה, שכאשר המטוס עובר יותר מ"ב מיל [כ-12 ק"מ] בטיסה מעל יבשה שבאותו הזמן שם שבת, לדעת הרמב"ם וכן מרן המחבר שאיסור "תחומין" מהתורה, הטיסה אסורה מדין ספק דאורייתא לחומרא. אך לדעת הראשונים שגם ביוצא מחוץ ל"ב מיל איסור "תחומין" הוא רק מדרבנן, יש מקום להקל כדין ספק דרבנן לקולא, וכן נטה הגר"א להקל, כמובא לעיל בדברי המשנה ברורה.

ואילו כשהמטוס עבר במהלך הטיסה מעל יבשה שבה היה שבת רק מחוץ לאלפיים אמה [ולא מחוץ ל"ב מיל אמה], שבזה איסור "תחומין" הוא לכולי עלמא מדרבנן, יש להקל שאין איסור "תחומין" למעלה מעשרה.

ובטיסה בשבת מעל ימים ונהרות, שנתבאר לעיל כי במקומות אלו לכולי עלמא אין איסור תחומין מהתורה לפי שאינם דומים לדגלי מדבר, אין איסור למעלה מעשרה.

- 1 -

אולם נראה כי גם לשיטת הרמב"ם והמחבר, אין איסור "תחומין" בטיסה מעל יבשה מחוץ ל"ב מיל, מכמה טעמים:

ראשית, התוספות במסכת שבת (סד, ב ד"ה רבי) כתבו: "ואנו שאין לנו רשות הרבים גמור, דכל רשות הרבים שלנו כרמלית היא, שהרי אין מבואות שלנו רחבות י"ו אמה ולא ס' ריבוא בוקעים בו". ועל פי זה חידש רבי עקיבא איגר, שבזמנינו גם לשיטת הרמב"ם אין כלל איסור "תחומין" מדאורייתא, שכן איסור "תחומין" נאמר על ההולך ברשות הרבים דווקא, בדומה למחנה ישראל במדבר. ואם כן בכל מקום שאינו מוגדר כ"רשות הרבים", כמו "כרמלית", אין איסור "תחומין", וכפי שהביא הביאור הלכה (סי' תד סע' א ד"ה הואיל) "אין בימים ובנהרות איסור תחומין דאורייתא לדברי הכל, לפי שאינם דומים לדגלי מדבר. וכתב בחידושי הגאון רעק"א בשם הרב המגיד, והוא הדין דאין [איסור "תחומין"] בכרמלית. ומסיים דלפי זה לדידן דלית לנו רשות הרבים אין לנו עכשיו כלל תחומין דאורייתא עכ"ל. וכן כתב הגר"ז".

ולפי זה מסתבר שגם לדעת הסוברים שיש איסור "תחומין" מהתורה ביוצא מחוץ ל"ב מיל, נוכל לומר שבטיסה מעל מקומות שאין בהם רשות הרבים דאורייתא, לא יהיה איסור "תחומין", היות ובמקומות אלו איסור "תחומין" הוא מדרבנן, ובכל מקום ש"מעל עשרה טפחים", שבו אנו מסתפקים אם להלכה יש בו איסור "תחומין", יש לומר "ספק דרבנן לקולא".

אמנם הביאור הלכה פקפק בחידושו של רעק"א: "אכן באמת קשה לומר כן, ואדרבה מסתימת המחבר

שלא זכר כלל כרמלית, רק ימים ונהרות, משמע דדוקא ימים ונהרות, שאינם מקום הילוך כלל". ולכן מסיק הביאור הלכה: "ואם כן אף שננקוט להקל במים בכל גווני, אפילו בהולך ברגליו, ומשום דאינו דומה לדגלי מדבר כלל. אבל עכ"פ ביבשה, אף בכרמלית, יש לנו להחמיר. ואף שאיננו דומה לגמרי לדגלי מדבר, כן נראה לענ"ד". כלומר, הביאור הלכה נקט שרק בימים ונהרות, שאינם דומים כלל לדגלי מדבר, אין איסור "תחומין" מהתורה. אבל ביבשה אין להקל באיסור "תחומין" מהתורה במקומות שאינם רשות הרבים ["כרמלית"].

ועל פי דבריו כתב בספר שערים המצוינים בהלכה (סימן עד אות א) "יש לכאורה להסתפק אם מותר לנסוע באוירון שיתחיל הנסיעה בערב שבת ויטוס בלא הפסק עד מוצאי שבת. ועי' בביאור הלכה דאף שננקוט להקל בימים אפילו הולך ברגליו, אבל ביבשה אפילו בכרמלית יש לנו להחמיר. ונמצא לפי זה יש חילוק לטוס באוירון, דרך ימים יהא מותר, ודרך יבשה יש לנו להחמיר לפי שיטת הביאור הלכה".

וכן מבואר בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן צו) שהחמיר לדינא כדעת הביאור הלכה, כדבריו: "יראי ה' לא יסעו בעראפלאן [מטוס] בשבת, כי אף אם אין תחומין למעלה, הרי לאחר שיגיע העראפלאן על הקרקע, נוסעים העראפלאנס שטח גדול יותר מתחום שבת על הארץ ממש, שיש כבר איסור תחומין. וגם יהיה אסור לירד. וגם הא אין שום אדם נוסע בלא חפצים. וגם הא ליותר מי"ב מיל אסור להרמ"א מדין תחומין אף למעלה מעשרה, מאחר דהוא ספיקא דאורייתא". ומבואר בדבריו שגם בזמנינו שאין רשות הרבים מהתורה, יש להחמיר ולאסור יציאה חוץ לתחום י"ב מיל [שאסורה מדאורייתא לדעת הרמב"ם] אף למעלה מעשרה טפחים, כדין ספק דאורייתא לחומרא.

על כל פנים, לדעת רעק"א, כאשר המטוס אינו חולף מעל מקומות שיש בהם רשות הרבים דאורייתא, איסור "תחומין" הוא רק מדרבנן, ולכן אין איסור "תחומין" מעל עשרה טפחים, מדין ספק דרבנן לקולא.

שנית, איסור "תחומין" נלמד מהפסוק "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (שמות טז, כט). ו"מקומו" של אדם היינו המקום שבו שהה "בין השמשות" של כניסת השבת, וכפי שנפסק בשו"ע (או"ח סי' שצו, א-ב) שאם שבת בעיר, או במקום שמוקף מחיצות, כל העיר או המקום נחשבים לארבע אמותיו של האדם, ומותר לו ללכת בכל המקום ההוא ומחוצה לו עד אלפיים אמה. ואם שבת מחוץ לעיר, הוא "קונה שביתה" במקומו, ורשאי ללכת ממקום זה אלפיים אמה לכל כיוון.

והנה נחלקו הראשונים, האם האדם "קונה שביתה" כשהוא מהלך. הרמב"ן (עירובין מג, א) הביא את דברי הראב"ד "אדם מהלך אינו קונה שביתה, אלא אם כן עומד, משום דנייד ליה". רצונו לומר, איסור "תחומין" הוא רק כאשר אדם נמצא בכניסת השבת ב"מקום" מסוים, וממנו אסור לצאת יותר מאלפיים אמה [או י"ב מיל]. אבל אם אינו נמצא ב"מקום" מוגדר, אין לו "קנין שביתה" ואין לו איסור של "אל יצא איש ממקומו".

אמנם הרמב"ן כתב על דברי הראב"ד: "וזה אינו נכון וצ"ע". ובספר נתיבות השבת (פרק מא הערה לט)

הביא מחלוקתם וכתב: "ובאחרונים לא מצאתי בזה הכרעה".

ומעתה יש לומר שלדעת הראב"ד הסובר שמהלך אינו "קונה שביתה", גם אדם הנמצא בטיסה בכניסת השבת נחשב "מהלך" שאינו "קונה שביתה", ואין לו "מקום" מסויים ומוגדר שממנו אסור לצאת יותר מאלפיים אמה, ולכן רשאי להמשיך בטיסה ולעבור מרחק העולה אף על י"ב מיל.

שלישית, הראשונים כתבו לחלק, שאיסור "תחומין" נאמר כשהאדם הולך מחוץ לתחום, ולא כאשר האדם עומד במקומו והספינה יוצאת מחוץ לתחום שבת, כדברי הרשב"ם (לעיל טעם ט) שכתב: "מותר ליכנס בספינה מבעוד יום בערב שבת אפילו שהספינה הולכת חוץ לתחום בשבת, דספינה ממילא אזלא ואיהו לא מידי עביד". וכן מבואר בדברי המהרי"ק (שורש מה) "דאפילו למאן דאמר תחומין דאורייתא, הני מילי היכא שהוא מהלך ברגליו, אבל בהא דלאו מידי עביד אלא מיא ממטו ליה לספינה, או הנכרים המלחים, פשיטא דליכא איסורא דאורייתא". וסיים המהרי"ק: "דעד כאן לא קמפלגי כל הפוסקים על רבינו שמואל דמתיר להיכנס בספינה, אלא דווקא לענין דרבנן, אבל בדאורייתא מודה דליכא איסור". ומבואר בדבריו שגם לדעת הסוברים שיש איסור "תחומין" מהתורה כשיוצא מחוץ לי"ב מיל, זהו רק כשהאדם הולך מחוץ לתחום, אבל בספינה, שהאדם עומד במקומו והספינה יוצאת מחוץ לתחום שבת, איסור "תחומין" הוא רק חומרא מדרבנן.

וכשם שבספינה אין האדם נחשב כמהלך, הוא הדין במטוס, הואיל והנוסעים עומדים במקומם ורק המטוס יוצא מחוץ לתחום שבת, איסור "תחומין" הוא רק מדרבנן, ואם כן "למעלה מעשרה טפחים", אין להחמיר מדין ספק דרבנן לקולא.

רביעית, בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סימן כא אות יג) כתב סברא מחודשת מדוע אין חשש איסור "תחומין" בטיסה במטוס: "להיכנס מערב שבת כשהאווירון טס על שטח של יבשה נראה שיש לומר שמותר, ולא דמי לספינה שאסרו משום יציאה חוץ לתחום לדעת רבנו חננאל, מכיון שבכל שעה יכול לחתור עם האווירון אל היבשה, והוי דומיא דמצור לצידון שמותר להפליג אפילו בערב שבת מכיון שהוא סמוך ליבשה, כמבואר בשבת שם, ובשו"ע או"ח סי' רמ"ח יעו"ש במג"א סק"ד".

הציץ אליעזר סובר שגם לדעת רבנו חננאל שאיסור ההפלגה בספינה שלושה ימים קודם השבת, נובע מהחשש שהספינה תצא מחוץ לתחום, עם כל זאת מותר להפליג בערב שבת למקום קרוב [מצור לצידון] כי ביכולתו להגיע למחוז חפצו לפני השבת. ולפיכך יש לומר, שטיסה במטוס דומה להפלגה למקום קרוב [המותרת אפילו בערב שבת] כי בכל רגע המטוס יכול לנחות באופן שלא יעבור על איסור תחומין.

- 2 -

לסיכום: לשיטת רבנו חננאל שאסור להפליג בספינה בשבת משום "איסור תחומין", יש להקל בטיסה בשבת, מחמת צירוף כל הספיקות דלקמן:

[א] שמא אין איסור "תחומין" למעלה מעשרה טפחים.

[ב] גם אם יש "תחומין" למעלה מעשרה, שמא הלכה כשיטת הראשונים שאיסור "תחומין" ביוצא מחוץ לתחום י"ב מיל הוא רק מדרבנן, ואם כן הספק הוא ספיקא דרבנן ואזלינן לקולא.

[ג] אפילו נחשוש לשיטת הרמב"ם שהיוצא מחוץ לתחום י"ב מיל עובר על איסור תורה, גם הרמב"ם מודה שבימים ונהרות איסור "תחומין" מדרבנן. ואם כן, בטיסה העוברת בשבת רק מעל הים אין לחשוש לאיסור "תחומין" מעל עשרה טפחים, מדין ספק דרבנן לקולא.

[ד] גם בטיסה מעל היבשה, אפילו לשיטת הרמב"ם שהיוצא מחוץ לתחום י"ב מיל עובר על איסור תורה, לדעת רעק"א, כאשר המטוס אינו חולף מעל מקומות שיש בהם רשות הרבים דאורייתא, איסור "תחומין" הוא רק מדרבנן, ולכן אין איסור "תחומין" מעל עשרה טפחים, מדין ספק דרבנן לקולא.

[ה] גם אם לא נסתמך עדיין על שיטת רעק"א, אלא נחמיר כדברי הביאור הלכה, שיש ביבשה איסור "תחומין" מהתורה גם בכרמלית, יש מקום להקל במטוס הואיל והנוסעים עומדים במקומם ורק המטוס יוצא מחוץ לתחום שבת, ובשל כך איסור "תחומין" הוא רק מדרבנן, ואם כן "למעלה מעשרה טפחים" אין להחמיר, מדין ספק דרבנן לקולא.

[ו] צד נוסף לקולא במטוס, הוא לדעת הראב"ד שמהלך אינו "קונה שביתה" ב"מקום" מסויים שממנו אסור לצאת יותר מאלפיים אמה, ולכן לא נאסר עליו להמשיך בטיסה ולעבור מרחק העולה אף על י"ב מיל.

[ז] סברת הציץ אליעזר לדמות טיסה במטוס, להפלגה למקום קרוב [מצור לצידון] המותרת בערב שבת.

[ח] בנדון הטיסה היוצאת מטוקיו ביום שישי ובגלל הפרשי השעות כתוצאה מחציית "קו התאריך", מגיעה הטיסה לניו יורק ביום שישי בשעה אחת עשרה בבוקר לפי השעון המקומי - יש לצרף כסניף נוסף להיתר, את שיטת החזון איש במחלוקת הפוסקים מתי יש לנהוג שבת ביפן, היות ולדעת החזון"א השבת ביפן היא ביום ראשון של כל העולם, וממילא אין כל חשש לצאת מיפן לניו יורק ביום שישי, שהרי לפי החזון איש המטוס יוצא מיפן ביום חמישי, וליל "שבת" שהוא שווה במטוס אינו אלא "ליל שישי", ואם כן לדעת החזון איש, המטוס לא טס כלל בשבת, ובוודאי רשאי לטוס בטיסה זו.

[ב] מראית עין. לדעת האור זרוע, איסור ההפלגה בספינה הוא רק משום "מראית עין", שהוא "נראה" כעובר על איסור "תחומין". ואם כן, לאור כל הסברות שנתבארו לעיל, כשם שאין לחשוש לעיקר איסור "תחומין" בטיסה בשבת, כך אין גם מקום לחשש איסור "מראית עין".

[ג] ביטול עונג שבת. בשו"ע נפסק כדעת הרי"ף, שאסור להפליג בספינה שלושה ימים קודם השבת בגלל

שעל ידי ההפלגה הוא גורם לביטול מצות עונג שבת: "שכל שלשה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול". אמנם השו"ע מסיים: "ודווקא למפליגים בימים המלוחים, אבל בנהרות אין שום צער למפליגים בהם ולפיכך מותר להפליג בהם אפילו בערב שבת". וכן מפורש בדברי המאירי (שבת יט, א) שהביא את טעמו של הרי"ף וכתב: "אלא שיש ללמוד ממנה היתר למי שהורגל בכך, או שמא בזמנים אלו לכל שהספנים בקיאים בה הרבה ואין כאן צער כל כך".

ולפי זה בימינו, שהטיסה במטוסים נוחה ואינה גורמת "צער ובלבול", ובפרט "למי שהורגל בכך", אין מקום לחשוש לביטול מצות עונג שבת בטיסה, וכמו שכתב רבי יצחק הלוי דונר (קובץ קול התורה, חוברת סה עמוד רכד) "לכאורה בנדון דידן באוירון הוי יותר טוב אפילו מספינות שבנהרות, ובדאי אין בה שום צער".

אולם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סימן כא אות י) כתב: "לדעת הרי"ף הרמב"ם והשו"ע, שטעם איסור הפלגה בספינה ג' ימים לשבת הוא משום ביטול עונג שבת, כל שכן טיסה באוירון שאסור בתוך ג' ימים לשבת, אם ברור שישע במשך כל הזמן עד שבת, כי באוירון הנענוע והסבוב ושינוי הוסת הוא בהרבה יותר גדול וחזק מבספינה". והוסיף: "ואפילו למה שהבאנו לעיל בשם המאירי להתיר בזמנינו בספינה שהספנים בקיאים בה הרבה, נראה שדבריו אמורים רק בספינה שמינה נייחא ומיא הוא דקא ממטי לה, משא"כ באוירון שעל אף כל השיפורים שיכניסו בו, הוא מסתובב סביב מעל כדור הארץ, וזה שינוי וסת גדול לנוסעים בתוכו". בתשובתו של הציץ אליעזר לא צויין התאריך שבו נכתבה, ויתכן שאילו נכתבה במציאות הקיימת בימינו, שהשהות במטוס נוחה, לא היה נאסר לטוס בשבת מחשש לביטול עונג שבת, וצ"ע.

[ד] גזירה שמא יעשה חבית של שייטים, מסתבר שאין גזירה כזאת בטיסה במטוס, כדברי הרב דונר (בהמשך דבריו הנ"ל) "וכמובן דגזירה זו שייך רק בספינה שהוא בים ולא באוירון שהוא באויר".

[ה-ו] גזירה שמא ינהג בספינה ויגרום להולכתה ד' אמות בכרמלית, או גזירה שסייע ל"מנהיג" הספינה, ויעבור בזה על איסור "עובדין דחול", לכאורה גם כן אינה מציאותית במטוס, שהרי לא יעלה על הדעת שנוסעי המטוס יסייעו להטיסו.

[ז] אסור להיכנס למקום סכנה לפני שבת. לדעת בעל המאור, בהפלגה בספינה עלול להיווצר מצב של סכנה ו"פיקוח נפש", ואסרו חכמים להיכנס למקום סכנה קודם השבת, כדי שלא יבוא לידי חילול שבת מחמת פיקוח נפש. ולפי טעם זה כתב בשו"ת ציץ אליעזר (בהמשך דבריו הנ"ל) "כל שכן שגם באוירון מקום סכנה הוא בטיסתו, ונראה גם כן כמתנה לדחות את השבת, דומיא שמבאר בספינה".

אולם הרב דונר סבר שאין לחשוש לכך, וכפי שכתב בהמשך דבריו המובאים לעיל: "ולכאורה בנדון דידן דבר רחוק הוא שצריכים לעשות מלאכות באוירון מפני פיקוח נפש".

[ח] חשש שמא יעשו נכרים מלאכה עבורו. לדעת הרמב"ן טעם האיסור להפליג בספינה שלושה ימים קודם שבת הוא בגלל האיסור ליהנות ממלאכה שנכרי עושה עבור ישראל. אמנם כבר נתפרש בדבריו כי "בספינה שרובה נכרים, וישראלים מועטים נכנסים בה, כיון דרובה נכרים, על שם הנכרים היא נעשית".

כאשר ההפלגה היא בספינה שרובה נכרים, אין כל איסור ליהנות ממעשי הנכרים, כי המלאכות האסורות נעשות עבור הנוסעים הנכרים. והוא הדין איפוא, כשהטיסה מתבצעת על ידי חברת תעופה נכרית, והטייסים ואנשי הצוות וכן רוב הנוסעים אינם יהודים, אין המלאכות נעשות עבור ישראל.

- ה -

"יום שבתון" - לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינם מאבות מלאכות ותולדותיהן

הרמב"ן על הפסוק (ויקרא כג, כד) "בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש", הביא את דברי המכילתא (בא פרשה ט) "ושמרתם את היום הזה (שמות יב, יז) למה נאמר, והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם (שם פסוק טז). אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה, דברים שהן משום שבות מנין, תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה, להביא דברים שהן משום שבות. יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות, והדין נותן, תלמוד לומר ביום הראשון שבתון (להלן כט, לט)". וביאר הרמב"ן: "והנה ידרשו "שבתון" לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינם מאבות מלאכות ותולדותיהן".

והוסיף: "ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה ביו"ט אפילו מדברים שאינם מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים, ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו ביו"ט, ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנווני מקיף והשולחנים על שלחנם והזהובים לפניהם, ויהיו הפועלים משכימים למלאכתם ומשכירים עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן, והותרו הימים הטובים האלו, ואפילו השבת עצמה, שבכל זה אין בהם משום מלאכה. לכך אמרה תורה "שבתון", שיהיה יום שביתה ומנוחה, לא יום טורח. וזהו פירוש טוב ויפה".

מבואר בדברי הרמב"ן, שמלבד החיוב לשבות מעשיית ל"ט מלאכות בשבת, יש חיוב נוסף הנלמד מהפסוק "שבתון", שהשבת צריכה להיות "יום שביתה ומנוחה, לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינם מאבות מלאכות ותולדותיהן".

- ט -

דברים האסורים בשבת משום "ממְצוֹא תְּפַצֵּץ וְדָבָר דָּבָר"

והנה בשבת יש איסור "ממצוא חפצך ודבר דבר", המבואר בדברי הרמב"ם (הלכות שבת פכ"ד ה"א)

וז'ל: "יש דברים שהן אסורים בשבת אף על פי שאינם דומים למלאכה ואינם מביאים לידי מלאכה, ומפני מה נאסרו, משום שנאמר (ישעיהו נח, יג) אם תשיב משבת רגלך עשות חפציה ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד וכבודתו מעשות דרכיה ממצוא חפצה ודבר דבר. לפיכך אסור לאדם להלך בחפציו בשבת, ואפילו לדבר בהן, כגון שידבר עם שותפו מה ימכור למחר או מה יקנה או היאך יבנה בית זה ובאי זה סחורה ילך למקום פלוני, כל זה וכיוצא בו אסור, שנאמר ודבר דבר, דיבור אסור, הרהור מותר".

ובשו"ע (או"ח סי' שו סע' א) נפסק: "ממצוא חפצך, חפצך אסורים אפילו בדבר שאינו עושה שום מלאכה, כגון שמעיין נכסיו לראות מה צריך למחר או לילך לפתח המדינה כדי שימהר לצאת בלילה למרחץ, וכן אין מחשיכים על התחום לשכור פועלים" [היינו לקרב עצמו בשבת עד סוף התחום ולהחשיך שם שיהא קרוב למקום הפועלים לשכרם במוצאי שבת], משנה ברורה שם ס"ק ב].

- י -

ואמנם כתב בשו"ת חתם סופר (ח"ו ליקוטים סימן צז) כי איסור "ממצוא חפצך ודבר דבר" שאסור מדברי קבלה "שורשו פתוח עלי איסור דאורייתא שבת שבות כמו שכתב רמב"ן בפרשת אמור".

ומתוך כך הקשה החתם סופר, מדוע אין בהפלגה בספינה בשבת איסור "ממצוא חפצך", כי הרי טורח הנסיעה מבטל את קיום מצות "שבתון", שהשבת תהיה יום שבתה ומנוחה, לא יום טורח, כדבריו: "דא צריך על עיקר הפלגת הספינה דנוהגים להיתרא אפילו לשוקי בראי, באמרם כי עסק מצוה הוא לפקח על עסקי מזונותיו. ולכאורה צריך עיונא הא אין מחשיכין על התחום והוא בכלל ממצוא חפצך ודבר דבר שאסור מדברי קבלה, ושרשו פתוח עלי איסור דאורייתא שבת שבות כמו שכתב הרמב"ן בביאורו בפרשת אמור בפסוק שבתון זכרון תרועה, ואם כן מאין הרגילים".

ותירץ החתם סופר: "שאני ישיבת ספינה דיושב ושובת כמו בחדר מיטתו בביתו, ואינו עושה שום דבר בגופו, ומיא הוא דממטי ליה והוא נח. מה שאין כן בהליכתו בתוך התחום להתקרב אל סוף התחום עובר על אם תשיב משבת רגליך ואינו שובת, והוא עובדא דחול טפי, ועובר על שבות דאורייתא, כמו שהסביר הרמב"ן ז"ל במתק לשונו".

תשובתו של החתם סופר נסבה בנושא, האם מותר "להפליג על העגלות ההולכים על ידי הקיטור המה דאמפפועגען" [נסיעה ברכבת בשבת]. ולאור דבריו, שבנסיעה בספינה אין ביטול קיום מצות "שבתון" ואיסור "ממצוא חפצך", מחלק החתם סופר בין נסיעה בספינה לנסיעה ברכבת: "ולפי זה היינו דווקא בספינה, שיושב בקתדרא ואינו מתקרב במעשה גופו, ויושב ועוסק בעונג שבתו כמו בביתו ממש. אבל הנוסעים בדאמפף וואגען [רכבת] אינו שובת, וגופו נע ונד, ואי אפשר לו לעסוק בעסקי שבת בשבתו אשר רגיל בהם בביתו, ומתקרב אל מקום מסחרו בשבת להיות שם ביום החול, פשוט דגרע הרבה טפי ממחשיך על התחום, ואיסור גמור הוא אפילו מדאורייתא להרמב"ן הג"ל, ומפורש בדברי קבלה אם תשיב משבת רגליך וגו' ממצוא חפצך, כנלע"ד פשוט וברור".

החתם סופר הבין שהחילוק הוא במציאות בין נסיעה בספינה, שלכל אדם יש את חדרו ופינתו שבה הוא יושב ושוכב במנוחה, ומתנהג בדיוק כמו בביתו, שוכח מעסקיו ומתענג בעונג שבת, ולכן אין ביטול קיום מצות "שבתון" ואיסור "ממצוא חפצך" בנסיעה בספינה בשבת. לעומת זאת, הנסיעה ברכבת, לפחות ברכבות הראשונות שהומצאו [עליהם דן החתם סופר], לא היתה נוחה ונעימה כלל ועיקר, גופם של היושבים בקרונות "נע ונד", ולא היה ביכולתם לקיים את מצוות המנוחה והשכיתה בשבת כדבעי, ועל כן יש לחשוש בזה לביטול קיום מצות "שבתון" ואיסור "ממצוא חפצך".

- יא -

על פי סברתו של החתם סופר, התחבטו הפוסקים האם נסיעה במטוס דומה לנסיעה בספינה, המותרת, או לנסיעה ברכבת, האסורה.

לדעת המנחת יצחק (ח"ב סימן קו) דומה הנסיעה במטוס לנסיעה ברכבת: "בודאי שייך יותר לאסור באוירון מהאי טעמא מבדאמפף וואגען [רכבת]. דבאוירון אי אפשר לו לטלטל אנה ואנה ככל אשר יחפוץ, וכמה פעמים אף צריך להיות מקושר למושבו, ובודאי אי אפשר לו לעסוק בעסקי שבת בשבתו כאשר רגיל בביתו, ואסור משום שבות דאורייתא כנ"ל". וכן נקט בספר שערים המצוינים בהלכה (סימן עד אות א) שכתב לאחר שהביא את דברי החתם סופר: "ודברים אלו שייכים גם באוירון", ובשל כך אסר לטוס במטוס בשבת.

אולם בספר תאריך ישראל (בירורי הלכות בעניינים הנוגעים לקו התאריך, סימן כא אות יא) כתב הרב ישראל טאפלין מלייקווד: "דבנדון דידן אף החתם סופר יודה דיש להתיר, שהרי האידנא ידוע שיש הרבה דוכתי בהאוירון (בסוג א') שיוכל לעסוק בעסקי שבת ברווח ובנחת באופן דלכולי עלמא אינו עובר כלל בהמצות עשה דשבתה, דומיא דמה שכתב החתם סופר בעצמו בענין יושב בספינה".

ועוד כתב בספר תאריך ישראל (אות ה) לתמוה על דברי החתם סופר שהשווה את מה שכתב הרמב"ן לענין נסיעה בספינה, כי "מדברי הרמב"ן רואים בעליל שסבירא ליה דעשה זו דשבתון קאי על מה שעושה דברים של טורח ועמל בענייני מלאכה, ולא במה שגופו נע ונד ואינו שובת כראוי, ואשר על כן לכאורה דברי החתם סופר צ"ע". ומתוך כך הוא מסיק: "הרי מבואר מכל הנ"ל, דהעשה דשבתה נתבטלה רק אי מונע את עצמו ממנוחה ועונג בשבת על ידי מלאכה. ואשר על כן לענ"ד שפיר יש להתיר לטוס בערב שבת אע"פ שיחול עליו שבת באמצע הנסיעה, ואינו עובר על העשה דתשבות אף להרמב"ן וכל סיעתו הנ"ל, מאחר שאינו עוסק וטורח במלאכה כלל". כלומר, לדעתו ביטול מצות "שבתון" הוא רק כאשר האדם עושה מלאכה שיש בה טורח בשבת, אבל במה שאדם נמצא במצב שהוא "נע ונד", אין זה נחשב שהוא מבטל את מצוות חיוב השכיתה בשבת.

- יב -

סיכום הדברים בדין טיסה בשבת - האם יש איסור בעצם השהיה במטוס

נסיעה למרחק קצר - מותרת אפילו בערב שבת, כדין הפלגה בספינה.

לדבר מצוה - מותר לטוס אפילו בערב שבת, כשם שמותר להפליג אפילו בערב שבת. ו"דבר מצוה" הוא כדברי הרמ"א (סי' רמח סע' ד) "שאדם הולך לסחורה או לראות פני חברו". וכתב המשנה ברורה (ס"ק לד) כי הפלגה [והוא הדין טיסה] לצרכי "סחורה" פירושה "אפילו יש לו מזונות והולך לסחורה להרווחה".

לדבר הרשות - בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן צו) הורה לאיסור, וז"ל: "יראי ה' לא יסעו בעראפלאן [מטוס] בשבת, כי אף אם אין תחומין למעלה, הרי לאחר שיגיע העראפלאן על הקרקע, נוסעים העראפלאנס שטח גדול יותר מתחום שבת על הארץ ממש, שיש כבר איסור תחומין. וגם יהיה אסור לירד. וגם הא אין שום אדם נוסע בלא חפצים. וגם הא ליותר מי"ב מיל אסור להרמ"א מדין תחומין אף למעלה מעשרה מאחר שהוא ספיקא דאורייתא, ובלא כל זה נמי אין לשומרי תורה ליסע בעראפלאן בשבת אף אם יכנס לשם בערב שבת ויצא משם אחר השבת, וממילא אין נוגע זה למעשה. ולפלפולא בעלמא ודאי אין צורך בלא הוכחות מגמרא ופוסקים".

וכן הסיק לדינא בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן קו) "לאסור להפליג [במטוס] קודם שבת שיפרח גם בשבת, ומטעמים הנ"ל, משום איסור תחומין ביבשה, ואיסור שבות על פי דברי הרמב"ן כמו שכתב החתם סופר הנ"ל".

וכן סבר הציץ אליעזר (ח"א סימן כא אות יז) שכתב: "דווקא בספינה ההולכת בים שאין בו איסור תחומין דאורייתא כלל, לכן מקילים בלמעלה מעשרה שלא קנה שם שביטה עם כניסת השבת. אבל בטס באוירון על פני היבשה ששם איסור תחומין דאורייתא, בכהאי גוונא גם למעלה מעשרה אזלינן לחומרא באיסור תחומין, וכמו שכתב שם הרמ"א (או"ח סי' תד סע' א) שמיהו אם היה הולך בדרך זה או על ידי קפיצת שם מתוך י"ב מיל חוץ לי"ב מיל אזלינן לחומרא למ"ד תחומין די"ב מיל הוי דאורייתא".

ואף ידידי הרב הראשי, רבי יונה מצגר (חלק ט עמ' קה) נשאל "האם מותר לטוס במטוס אשר ממריא ביום שישי וטיסתו תמשיך גם במשך כל השבת, עד שינחת במוצאי שבת במקום יעדה". ומסקנתו: "לאור הדברים האמורים הרי לכאורה הנסיעה במטוס כרוכה בשני איסורי תורה, איסור תורה לדעת הרמב"ן של ביטול שבות, וספק איסור תורה לדעת הרמב"ם שאיסור תחומין ביותר מי"ב מיל הוי דאורייתא. לכן אסור לעלות על מטוס בערב שבת בממשיך את טיסתו בשבת, אפילו אם הטיסה מסתיימת אחר צאת שבת".

- יג -

אולם בספר תאריך ישראל (סימן כא) דן בשאלה האם מותר לטוס מטוקיו בטיסה היוצאת ביום שישי

מיפן, ובגלל הפרשי השעות כתוצאה מחציית "קו התאריך" ממערב למזרח, המטוס מגיע לנו יורק ביום שישי בשעה אחת עשרה בבוקר לפי השעון המקומי, ודעתו להיתר, מהנימוקים הבאים:

"הנה כבר הבאנו משו"ת ציץ אליעזר שהעיר משיטת הרמ"א הנ"ל דהכל חשיב דבר מצוה, אלא אם כן הולך לטייל. ולפי זה גם בנדון דידן שהולך להקביל ולראות בני משפחתו ושיהא עמהם בשבת, בודאי חשוב דבר מצוה, שמותר להפליג אף בע"ש, על דרך שכתב הרמ"א הנ"ל. ובהא דהעירו מצד איסור תחומין, הנה כתב החתם סופר הנ"ל בשיטת הראב"ן דתחומין דמספקא להאי תנא אי יש או אין תחומין למעלה מעשרה, ומשום הכי לדבר מצוה הולכים בספיקא דרבנן לקולא, יעו"ש. אכן נדון דידן הוי בכלל דבר מצוה, ואם כן יש להקל בתחומין.

והא דחששו בתחומין לספק דאורייתא מחמת שיטת הפוסקים דס"ל דהלכה כהירושלמי דחוץ לי"ב מיל הוי דאורייתא, וכדמשמע מדברי המחבר בסי' ת"ד ס"א וכמ"ש המ"ב שם בסק"ו, הרי בנדון דידן מיירי שהאירון עובר על הים בים ה"פאסיפיק", וכבר כתב המחבר הנ"ל דאין בימים ובנהרות איסור תחומין דאורייתא לדברי הכל לפי שאינם דומים לדגלי מדבר, עי"ש. והיינו אפילו חוץ לי"ב מיל, ולכן אזלינן בהו לקולא למעלה מעשרה, וכמ"ש המג"א שם סק"ב והמ"ב סק"ח. והגם דיש לחוש שעובר נמי על היבשה בדרך הנסיעה, והיינו על האיים שבים, אך יש לומר דמקומות אלו דינם ככרמלית, יעו' בחידושי רע"א בשו"ע הנ"ל, וכן כתב הגר"ז.

וגם אין לאסור מטעמא דהרמב"ן שיעשה העכו"ם בעל הספינה מלאכה עבורו, שהרי להרמב"ן אם יש רוב גוים בספינה מותר, וכן הוא בנדון דידן כי האוירון הוא עכו"ם, וכן רוב עכו"ם ואשר ע"כ מותר אף לטעמא דהרמב"ן.

וגם אינו עובר על העשה דתשבות אף להרמב"ן וכל סיעתו מאחר שאינו עוסק וטורח במלאכה כלל".

ומסקנתו: "דהוי ספק ספיקא לקולא ומתהפכת נמי, דהיינו ספק אי הוי שבת באמצע הנסיעה או לא [כוונתו שלפי שיטת החזון איש בסוגיית "קו התאריך" נסיעה זו כלל לא היתה בשבת אלא ביום ששי]. ואם תמצי לומר דנעשה שבת, מכל מקום יש לומר דמותר לטוס בערב שבת, וכמו שנתבאר. ולפי זה יוצא לענ"ד מכל הלין טעמי שהבאנו, דמותר לנסוע באוירון בערב שבת מיפן לאמריקה וכדומה, באופן שיגיע לאמריקה כשעדיין הוא ערב שבת. אכן צריך ליזהר שלא יעשה מלאכה אחר זמן השקיעה עד שיגיע קרוב לגבול המערבי של אמריקה או קאנאדה, דהיינו אחר שיעבור הקו של ק"פ מעלות מירושלים שהוא קמ"ה מעלות מערב גריניטש, שהרי שם הוא בודאי יום ששי לכולי עלמא".

ומביא שם: "וכן נמסר לי מהגר"ג בעס, ששאל מהגרי"ז גוסטמאן בענין הנסיעה בערב שבת מיפן לאמריקה ובאמצע נסיעתו נתהפך ליום השבת, והשיב דמותר להיכנס למסע כזה לכתחילה, עכת"ד. ועוד נמסר לי מהרב הנ"ל, ששאל נמי מהגרי"ש אלישיב שליט"א בענין נסיעה זו, והיה נראה לו דלכתחלה אין להיכנס לענין זה, עכת"ד. אך י"ל דגם הגרי"ש שליט"א מודה דמעיקר הדין הוא מותר, אלא שס"ל דאינו

מן הראוי לכתחילה לשבות ביום המנוחה באוירון. אבל מי שצריך לכך, וכגון שנוסע משום דבר נחוץ או לדבר מצוה, שפיר יודה שמותר לו לטוס בערב שבת, מאחר דיש להתיר מדינא, וכמו שנתבאר. והנה שוב שאלתי את הגר"פ שיינברג, והשיב דמותר על פי דין, אלא שצריך לשמור את השבת באוירון כשיחול עליו שבת באותו מקום, עכת"ד. הרי שס"ל נמי דמותר מדינא לטוס בערב שבת, אע"ג שנוסע בשבת באוירון באמצע הדרך".

ואף אנחנו ענינו את חלקינו, וביארנו לעיל [אות ז] ח' צדדי ספקות לשיטת רבנו חננאל שאסור להפליג בספינה בשבת משום "איסור תחומין", שיש להקל בטיסה בשבת, מחמת צירוף כל הספיקות. וגם יתר האיסורים שנאמרו בדין המפליג בספינה, הראנו מקום מדוע יש לומר שאינם נוגעים לענין טיסה בשבת, כמבואר לעיל.

ע ע ע

פרק ג: טיסה בחללית בשבת

- יד -

בחודש אב תשכ"ט נחת אדם בפעם הראשונה על הירח, ומאורע זה עורר הדים רבים גם בעולם התורני, ורבי מנחם מנדל כשר, אף פרסם קונטרס בשם "האדם על הירח - לאור התורה והאמונה", אשר בו נדונו מגוון נושאים הלכתיים ומחשבתיים, בנדון זה.

יותר משלושים שנה מאוחר יותר, בחודש שבט תשס"ג, יצא לחלל האסטרונאוט הישראלי אילן רמון ז"ל. בתקופה שבה עסק בהכנות לנסיעתו כחבר בצוות מעבורת החלל האמריקאית 'קולומביה' שהה ביוסטון [ארה"ב] ושוחח עם הרב חיים צבי קוניקוב [שליח חב"ד במקום והרב הרשמי של תחום נאסא], והעלה בפניו כמה שאלות הלכתיות, בנוגע לשהייתו בחללית בשבת כגון: "מה עלי לעשות כדי לשמור השבת, ולפי איזה שעון עלי ללכת כדי לדעת זמני כניסת ויציאת השבת". הרב קוניקוב, פרסם את השאלות בקובץ התורני 'אור ישראל' (כרך כט) ואף שלח את השאלות לרבי גבריאל צינער, מחבר הספרים נטעי גבריאל, שכתב את הדברים הבאים:

"ולא נעלם ממני מה שדנו האחרונים בענין נוסע עם רכבת או עם מטוס [בשבת] בשו"ת חתם סופר ח"ו סי' צ"ז, שו"ת משיב שלום סי' ע"ו, שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' ק"ו, ושערים מצויינים בהלכה סי' ע"ד סק"ג, שדנו אע"פ שאין בכך חילול שבת בפועל, מ"מ יש בזה משום איסור ד"שבתון", שגופו אינו נח, עיי"ש. אכן המעיין יראה שנדון דידן שאני, לבד שהוא דבר שאינו מצוי עד עתה ביהודי, והם דיברו רק שאין להתיר הנסיעות במטוס ורכבת כרגיל, שיגרום כמה מכשולות שיעלו או ירכבו בשבת ויגרום הדבר שתפרץ מצות קדושת שביתת שבת. לא כן בזה שאינו נחלת הכלל אלא שייך לאדם פרטי שיכולים להזהירו בכל הפרטים. ועוד שאין מידה זו דומה כלל לרכבת ומטוס, אלא דיש לדמותו לספינה כמ"ש

בש"ת רעק"א סי' י"ג לחלק בין ספינה למעבורת, דספינה הוי כמו בית ועושים שם כל צרכם, עיי"ש, והכי נמי בזה.

ולמעשה השואל לא שאל אם רשאי לנסוע, רק כיצד לסדר לו הנסיעה שלא יהיה חילול שבת גמור. לכן בידינו אין להפרישו מכיון שלא מבואר בש"ת איסור בנסיעה כזו.

לכן נראה להתיר באופן שאין צריך לחלל שבת שם בחללית, ורק לראות היאך יסתדר הדברים, ויהדר שלא יעשה פעולות בשבת, אלא יצוה לנכרים הנוסעים עמו, ויתנה כן מקודם הנסיעה שביום השבת אין לו לעשות שום מלאכה, וישלימו ביום אחר. ועד כמה שיכול יתנה שלא תתחיל הנסיעה בשבת".

ומבואר בדבריו שאין איסור בנסיעה בחללית בשבת.

- טו -

והנה השאלה המרכזית ששאל אילן רמון ז"ל היתה בענין שמירת השבת בחלל, כיצד ולפי איזה שעון יש לחשב את זמני כניסת השבת ויציאתה [הרב קוניקוב ציין, כי רמון רצה לשמור את השבת לפי שעון ארץ ישראל, והשאלה היא האם רצון זה תואם את ההלכה].

שאלה זו היא חלק מהגדון העקרוני כיצד ניתן לקיים מחוץ לגבולות כדור הארץ את המצוות התלויות בזמן. מעבורת חלל מקיפה את כדור הארץ בכל שעה וחצי הקפה שלימה, שחציה האחד באור יום וחציה השני בחשכת לילה, כך שבמשך יממה אחת בת עשרים וארבע שעות מוקף כדור הארץ שש עשרה פעם - וממילא נשאלות השאלות, אימתי קוראים קריאת שמע ומתפללים, לובשים ציצית, ומניחים תפילין. מתי שומרים שבת, ואיך מחשבים את המועדים במשך השנה.

הרב צינער נקט, שיש לדמות את נדון קיום המצוות התלויות בזמן בחלל, להכרעת הפוסקים בנדון קיום המצוות בארצות הצפוניות, שכל כ"ד שעות הם יממה אחת, אשר חציה הראשון יום וחציה השני לילה, ללא קשר לאור ולחושך. והוא הדין איפוא, בחלל החיצון.

והואיל ולדעת היעב"ץ בחיבורו מור וקציעה (או"ח סי' שדמ) "באותם שנוסעים תחת הקוטב, שיש למנות שם שבעה ימים שוים של כ"ד שעות שוות שלנו, ומחשב מיום שהגיע לשם, מונה הימים בשעות ומקדש שבעי, כדרך שנזכר בהולך במדבר", הוא הדין הנוסע בחללית צריך למנות משעת השיגור ששה ימים לפי חשבון זה של עשרים וארבע שעות, וביום השביעי שובת.

לעומתו, סבור ידידי רבי משה שטרנבוך (ספר הזכרון דרור יקרא, עמ' רפא) כי השווה בחללית צריך לשמור את השבת לפי זמן השבת בארץ ישראל, וז"ל: "ונראה עיקר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, וישמור שבת כמו בארץ ישראל שעדיף על שאר מדינה, ואף שכל מדינה ומדינה שומרים שבת כפי הזמן שאצלם, כשצריכים לבחור זמן לקיים מצות שבת עדיף לבחור כזמן ארץ ישראל דוקא. ואף

שיש מקום לומר שישמור שבת כפי מקום שיצא משם ונכנס לחללית, מכיון שאין שם גדר זמן כלל, נראה שישמור כפי ארץ ישראל לקיים בכך המצות עשה אף שאינו שבת הראויה כפי זמנה שקיבלנו בהר סיני".

ע

בשעת לימוד השיעור, שוחחתי בנושאים הנדונים בו עם מורי ורבי הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי, ראש ישיבת עטרת ישראל, אשר כיבדני במכתבו:

בס"ד

כבוד יקר כל כלי ידיד נפשי ורב חביבי נפלא ומופלא

הרב הגאון רבי צבי רייזמן שליט"א

מרבין תורה בלמדנות ובהיקף

אחדשה"ט בהוק"ר

על הפסוק (ויקרא כג, ג) המסיים "שבת היא בכל מושבתיכם", כתב הספורנו: "אע"פ שתשתנה תחילת היום והלילה כפי השתנות האורך בגלילות מתחלפות, ועם זה היתה השבת הראשונה משוערת כפי איזה אורך מיוחד בהכרח, מ"מ תהיה תחילת השבת וסופה בכל אחד מהגלילות ליושביו כפי התחלת היום והלילה בגליל ההוא".

ומה שהערנו בשיחתנו האחרונה היה, שאף לדברי ה"ספורנו" שממנו יש אולי ללמוד שגם בטיסה באוירון, זמני שבת ומועדים נקבעים על פי זמני היום והלילה, שקיעה וזריחה באותו מקום ובאותו שעה. כל זה בטיסה המתנהלת בחלל כדור הארץ שה"בכל מושבתיכם", כולל גם את מקום מושבו של הטס באוירון באשר הוא.

לא כן הטס או שוהה בחלל החיצון, כמו בחללית הנמצאת מחוץ לכח המשיכה של כדור הארץ, או ב"חלל" של גורם שמיימי אחר, הרי עצם ה"זמנים" אינם "זמנים" של "מושבתיכם", שכן אין האדם הנמצא במקום זה "מתיחס" למקום כל שהוא על פני כדור הארץ. ואיני יודע אם שייך לשער את זמני ה"ימים" וה"לילות" על פי זריחה ושקיעה של אותה נקודת מקום. שכן כאמור, אין זה בכלל "ויהי ערב ויהי בוקר יום...".

אמנם עדיין יש לעיין מה דין השוהה בחללית בשלבי נחיתתו מעת חדירתו לכח משיכת כדור הארץ עד לנחיתתו הסופית. וכמו כן בשלבי נסיקתו עד לחדירתו לחלל החיצון, שהרי גם אז במהלך מעופו, כנראה ישנם זמנים המשתנים בין יום ולילה ובין "מקום" ל"מקום" ולכאורה בשלבים אלו דין השהות בחללית

שהות ככל כלי טיס אחר שדינה כדין גלילותיו באותו שעה ובאותו מקום.

אבל בשהותו בחלית המנותקת מכדור הארץ, נראה שלא שייכי לגביו "מושבתיכם" מדין שהות ב"גלילות" שהוא נמצא בהם, שהרי "גלילות" אלו בחלל אינם בכלל "מושבתיכם", כמש"נ, ואילו לכדור הארץ הרי אין להם יחס.

[וצריך שאלת חכם אם לנהוג כמנהגו במקום מושבו על הארץ, ואם אין בידו, או בכל אופן לנהוג מנהג ההולך במדבר כמבואר בשבת ס"ט ע"ב ובשו"ע שד"מ ס"א].

ביקרא דאורייתא בהוקרה ובהערכה רבה ובכל הברכות

ברוך מרדכי אזרחי